

Teodicéproblemet: Også Darwin var optaget af spørgsmålet om, hvordan man kan forene Guds almægtighed med den uendelige mængde af lidelse omkring os. Men han måtte konstatere, at hvis der var et design, så var det gudsjammerligt!

Darwin og Gud

Det var i høj grad den hårde og ubarmhjertige livskamp for klodens dyr og planter, der fik Darwin til at opgive ideen om en almægtig Gud. Her er det en grøn mamba, der mæsker sig i mus. FOTO: ROBERT PICKETT

Af Jesper Hoffmeyer, Cand.scient., dr.phil.

Molekylærbiologisk Institut

Københavns Universitet

Et af de paradoksale forhold, der omgærder den bibeltro fundamentalisme, kreationismen, er dens tilsyneladende smertefri sameksistens med en amerikansk kultur, der er gennemsyret af positive holdninger til moderne teknik. Man omfavner med den ene arm den teknik, hvis hele grundlag man støder fra sig med den anden. For uden evolutionsteorien ville de moderne biologiske teknikker i landbrug og industri være utænkelige.

Men måske er mysteriet mindre, end man skulle tro, for den fundamentalistiske syge er ikke så forskellig endda fra simplistiske forestillinger om videnskab, der stortrives i og omkring de naturvidenskabelige miljøer. Naturvidenskabens udøvere kommer nemt til at opfatte videnskabelige teorier som bogstavelige udsagn om virkeligheden og kommer derved faktisk betænkeligt nær andre slags fundamentalisme: teorier er nødvendigvis sprogligt formulerede udsagn,

også selvom de er udtrykt matematisk, for de matematiske symboler henviser jo til størrelser såsom kraft, temperatur eller tryk, der hører hjemme i sproget.

Når man identificerer teori og virkelighed, er man altså lige så fuldt ud fundamentalist, som når man identificerer Bibelens ord med sandheden. Den amerikanske antropolog Mary Catherine Bateson rammer derfor meget nær plet, når hun siger, at »fundamentalister antager, at deres tro er sand i en simplistisk forstand, mens andre tror, den er forkert på en simplistisk måde.«

En stor del af det fortløbende skænderi mellem kreationister og darwinister fremstår derfor som lettere absurd. Moderne kreationister brander deres »teori« intelligent design (ID) og har givet afkald på påstanden om skabelsesberetningens bogstavelige sandhed. I stedet argumenterer de - desværre ikke helt med urette - for, at darwinismen langtfra er en fuldgyldig forklaring på evolutionen. Resten af ID-argumentet er dog ren ønsketænkning: da darwinismen slår fejl, må der stå en anden kraft bag naturens mesterværk, en højere intelligens eller altså et intelligent design. Arrogante darwinister som filosofen Daniel Dennett svarer så igen med ideen om et særligt »religions-gen« i den menneskelige arvemasse, der forklarer, at folk så nemt bliver grebet af religiøsitet.

Hvad man kunne ønske sig i denne diskussion er lidt større lydhørhed over for essensen i den religiøse kritik. At ID-argumentet i sig selv er underlødigt, forhindrer jo ikke, at der faktisk er en brod i det religiøse opgør med den moderne darwinisme, som man burde søge at forstå. Sjovt nok viser Darwins egne kvababelser med den kristne Gud os en anderledes udviklet lydhørhed.

Darwin var langtfra nogen gudløs ateist - i alt fald ikke i udgangspunktet. Tværtimod var han, som enhver sandt troende vel bør være, stærkt optaget af det såkaldte teodicé-problem, spørgsmålet om, hvordan man kan forene Guds almægtighed med den uendelige mængde af lidelse, vi kan konstatere omkring os. Hvordan kan Gud være almægtig og dog lade al den ulykke passere?

For Darwin blev dette problem stærkt accentueret af rejsen om bord på the Beagle, som til overmål gav ham lejlighed til at konstatere, hvor hård og ubarmhjertig livskampen er for klodens dyr og planter: »Det er vanskeligt at tro på de organiske skabningers frygtelige, men stilfærdige krig, som foregår i de fredfyldte skove og på smilende marker,« skrev han i en notesbog fra 1838. Det var i høj grad dette teodicéproblem, der gjorde teorien om naturlig selektion så tiltrækkende for ham.

Som alle andre i hans miljø var også Darwin stærkt influeret af de newtonske love, der blev set som idealet for, hvordan videnskab skal laves. Og selvom han allerede i 1844 havde en foreløbig udgave af sin teori liggende i skuffen, så tøvede han dog endnu 15 år med at stå offentligt frem med den, fordi han ønskede at give den naturlige udvælgelse samme status som de newtonske love, hvad angår evnen til at foretage præcise forudberegninger.

Selvom dette høje ideal ikke lykkedes for Darwin, og - som Kant havde indset - heller ikke kunne være lykkedes for ham, så har teorien om arternes oprindelse ved naturlig selektion faktisk en vis strukturel lighed med Newtons gravitationslove, idet Darwins individer indtager samme rolle i teorien, som de partikler, der er underkastet tyngdekraftens fjernvirkninger, indtager i Newtons teori. Modstykket til gravitationen er hos Darwin selektionen, og i begge teorier antages det, at disse »fjernvirkninger« kan forklare den overordnede harmoni i henholdsvis den døde og den levende natur.

Og netop denne universelle karakter af den naturlige udvælgelse var det, der løste Darwins problem med teodiceen. For Gud havde ikke skabt verden planet for planet og dyr for dyr: »Hvor meget mere enkel og sublim er ikke den kraft, der lader tiltrækningen foregå efter faste love med uundgåelige konsekvenser, eller lader dyrene blive skabt efter uforanderlige love for nedarvning med deraf følgende konsekvenser for efterkommerne,« skrev Darwin i en notesbog fra 1837.

Gud griber ikke direkte ind i tingene, for det ville »være under Guds værdighed at beskæftige sig med den lange række af usle bløddyr.« Hvis Gud ikke direkte blander sig i verdens gang, men styrer via kontrol med abstrakte love, bliver det muligt at hævde, at det onde er en nødvendig sidevirkning af disse loves mere langsigtede mål. Og med inspiration fra Thomas Malthus kan Darwin nu i 1842 formulere sin teodicé helt klart: »Gennem død, sult, plyndring og naturens skjulte krig ser vi det højeste gode, vi kan forestille os, opstå, skabelsen af de højere dyr.«

Med alderen blev Darwins natursyn imidlertid stadig mere fokuseret på den ubarmhjertige overlevelseskamp, og han mistede efterhånden troen på sin egen teodicé: »Der forekommer mig ikke at være mere design i de organiske skabningers variationsmønster og i den naturlige udvælgelses virkemåde, end der er i vindens blæsen,« skrev han i sin selvbiografi. Han ender med at måtte opgive sin tro på Gud: hvis Gud kun arbejder gennem de almene naturlove, hvad skal vi så overhovedet med ham?

Den hudløse empiri bliver her en sær akilleshæl. Teorien om et design i naturen låner netop sin tiltrækningskraft fra trangen til at skaffe empirisk belæg: verden selv viser os, at Gud har skabt den. Vi har ikke nok i at tro, vi vil vide. Men hvad empirien viste Darwin var, at hvis der var et design, så var det gudsjammerligt skrækkeligt.